

Gulchehra Mufti-zade

*O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti
"San'atshunoslik va madaniyatshunoslik" kafedrası
katta o'qituvchisi
E-mail: gulchehra19820929@gmail.com*

TEATR SAN'ATIDA RAMZLAR VA ULARNING SHAXS TARBIYASIDAGI O'RNI

Annotatsiya. *Maqolada teatr san'atidagi ramzlarning tarbiyaviy imkoniyatlari alohida e'tibor markaziga olinib, ular orqali axloqiy qadriyatlar, estetik did va madaniy identifikatsiya jarayonining shakllanish mexanizmlari tahlil etiladi. Shu bilan birga, maqolada teatr va ta'lim integratsiyasi, ramzlardan pedagogik vosita sifatida samarali foydalanish usullari hamda ramziy savodxonlikni rivojlantirish zarurati ilmiy asosda yoritiladi.*

Kalit so'zlar: *san'at, ramz, simbolika, shaxs tarbiyasi, estetik ong, talabalar, madaniyat, tafakkur.*

SYMBOLS IN THEATRE ART AND THEIR ROLE IN PERSONAL DEVELOPMENT

Abstract. *The article focuses on the educational potential of symbols in theatre art, analyzing the mechanisms through which they contribute to the formation of moral values, aesthetic taste, and cultural identity. At the same time, the study scientifically examines the integration of theatre and education, effective methods of using symbols as a pedagogical tool, and the necessity of developing symbolic literacy.*

Keywords: *art, symbol, symbolism, personal development, aesthetic consciousness, students, culture, thinking.*

Bugungi globalashuv va raqamli madaniyat sharoitida yoshlar ongida vizual va obrazli tafakkur shakllari tobora ustunlik kasb etmoqda. Shu bois teatr san'atidagi ramzlarning nafaqat sahnaviy ifoda vositasi, balki kuchli pedagogik va

tarbiyaviy omil sifatidagi ahamiyatini chuqur o'rganish dolzarb ilmiy masala sifatida namoyon bo'lmoqda. Teatr san'ati o'zining jonli, bevosita va emotsional ta'sir kuchi bilan boshqa san'at turlaridan ajralib turadi, ayniqsa undagi ramzlar tomoshabin ongiga kuchli psixologik ta'sir o'tkazish xususiyatiga ega.

Teatr san'atida ramz tushunchasi sahna tilining ajralmas qismi sifatida qaraladi. Ramz bu yerda nafaqat predmet yoki obraz orqali, balki aktyor harakati, sahna bezagi, yorug'lik, musiqa va hatto sukut orqali ham ifodalanadi. Shu jihatdan teatr ramzlari ko'p qatlamli va sintezlangan xarakterga ega bo'lib, ular tomoshabinning sezgi va tafakkuriga bir vaqtning o'zida ta'sir ko'rsatadi. Teatr sahnasidagi oddiy bir detal – masalan, bo'sh stul yoki yopiq eshik – chuqur ijtimoiy yoki psixologik ma'noni ifodalovchi ramzga aylanishi mumkin. Bu esa teatr san'atining semantik imkoniyatlari nihoyatda keng ekanligini ko'rsatadi.

Teatrda ramzlarning qo'llanilishi tarixiy taraqqiyot jarayonida turli shakllarda namoyon bo'lgan. Antik teatrda niqoblar inson xarakteri va ijtimoiy rolini ifodalovchi asosiy ramzlardan biri bo'lgan bo'lsa, zamonaviy teatrda ramziy ifoda yanada murakkablashib, ko'pincha abstrakt shakllarga ega bo'lib bormoqda. Rejissura va dramaturgiya rivoji bilan birga sahna ramzlari ham boyib, yangi ma'no qatlamlari bilan to'ldirilmoqda. Bu jarayon teatrni nafaqat ko'ngilochar vosita, balki chuqur falsafiy va ijtimoiy fikrlarni ifodalovchi san'at darajasiga ko'tardi. Rus faylasufi A.F.Losevning yozishicha: "Hatto quyosh nurining oynada yarq etishidan ham oddiy inson emas, balki ijodkor insongina ilhomlanishi va shundan ham ramziy obraz topa olishi mumkin" [1, 78-b].

Teatr san'atidagi ramzlarning psixologik ta'siri ayniqsa kuchli hisoblanadi, chunki ular jonli ijro orqali bevosita tomoshabinga yetkaziladi. Tomoshabin sahnada sodir bo'layotgan voqealarni nafaqat kuzatadi, balki ularni ichdan his qiladi, o'z hayotiy tajribasi bilan bog'laydi. Bu jarayonda ramzlar muhim vosita sifatida xizmat qilib, tomoshabinning hissiy holatini boshqaradi, unda muayyan fikr va xulosalarni shakllantiradi. Ayniqsa talabalar auditoriyasi uchun teatr

ramzlari kuchli tarbiyaviy ahamiyatga ega, chunki ular yoshlarning hissiy sezgirligi va tafakkur faolligi yuqori bo'lgan davrda ta'sir ko'rsatadi.

Shaxs tarbiyasida teatr san'atining o'rni beqiyos bo'lib, undagi ramzlar orqali murakkab hayotiy masalalar chuqur va ta'sirchan tarzda yoritiladi. Teatr sahnasida ifodalangan ramzlar orqali ezgulik va yovuzlik, adolat va nohaqlik, erkinlik va qaramlik kabi ijtimoiy va axloqiy kategoriyalar talqin qilinadi. Bu esa tomoshabinda, xususan talabalar ongida muayyan qadriyatlarning shakllanishiga xizmat qiladi. Teatr tomoshasi jarayonida talaba nafaqat voqeani kuzatadi, balki o'zini qahramon o'rniga qo'yib ko'radi, bu esa unda empatiya, ya'ni boshqalarni tushunish qobiliyatini rivojlantiradi [2].

Zamonaviy talabalar hayotida teatr san'atining o'rni yangi mazmun kasb etmoqda. Raqamli texnologiyalar va ommaviy axborot vositalari ta'sirida yoshlarning estetik didi va qabul qilish uslubi o'zgarib bormoqda. Shu sababli teatr san'ati ham yangi shakl va uslublarni o'zlashtirib, tomoshabinga yanada yaqinlashmoqda. Bunda ramzlar asosiy kommunikativ vositalardan biri sifatida xizmat qiladi. Minimalistik sahna yechimlari, yorug'lik va ranglar orqali berilgan ramziy ifodalar zamonaviy talabalarning tezkor va obrazli tafakkuriga mos keladi. Bu esa teatming ta'sirchanligini yanada oshiradi.

Globallashuv jarayonida teatr ramzlari ham transformatsiyaga uchramoqda. Turli madaniyatlar o'zaro ta'sirga kirishar ekan, sahna ramzlari ham yangi ma'no va shakllarga ega bo'lmoqda. Biroq bu jarayonda milliy teatr an'analarini saqlab qolish muhim ahamiyatga ega. Milliy teatr san'atida qo'llaniladigan ramzlar xalqning tarixiy xotirasi, madaniy qadriyatlari va dunyoqarashini o'zida aks ettiradi. Talabalar ushbu ramzlarni o'rganish orqali o'z milliy o'zligini anglaydi va uni qadrlashni o'rganadi [3].

Ta'lim jarayonida teatr san'ati va uning ramziy imkoniyatlaridan samarali foydalanish katta pedagogik ahamiyatga ega. Teatr elementlarini o'quv jarayoniga kiritish, sahnalashtirish, rolli o'yinlar va dramatizatsiya usullaridan foydalanish talabalarning faolligini oshiradi. Ayniqsa, ramzlar asosida qurilgan sahna

ko'rinishlari talabalarni chuqur fikrlashga, obrazlarni tahlil qilishga va mustaqil xulosa chiqarishga undaydi. Bu esa ularning nafaqat bilim darajasini, balki shaxsiy rivojlanishini ham ta'minlaydi [4].

Shu bilan birga, zamonaviy axborot makonida ramzlarning noto'g'ri yoki yuzaki talqin qilinishi xavfi ham mavjud. Ayrim hollarda teatrda qo'llanilayotgan murakkab ramzlar yetarli tayyorgarlikka ega bo'lmagan tomoshabin tomonidan noto'g'ri tushunilishi mumkin. Bu esa ta'lim tizimida estetik va madaniy savodxonlikni oshirish zaruratini yuzaga keltiradi. Talabalarga ramzlarni tahlil qilish, ularning yashirin ma'nolarini anglash va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish muhim vazifa hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, teatr san'atidagi ramzlar shaxs tarbiyasining muhim vositasi hisoblanadi. Ular orqali insonning estetik didi, hissiy olami va tafakkuri rivojlanadi. Zamonaviy talabalar uchun teatr ramzlarini anglash nafaqat madaniy ehtiyoj, balki intellektual rivojlanishning ham muhim omilidir. Teatr san'ati orqali beriladigan ramziy ifodalar yosh avlodni ma'naviy barkamol, mustaqil fikrlovchi va estetik jihatdan yetuk shaxs sifatida shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Shu bois teatr va ta'lim integratsiyasini kuchaytirish, ramziy tafakkurni rivojlantirishga qaratilgan metodikalarni keng joriy etish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ochildiyeu A. *Madaniyat falsafasi*. – Toshkent: Muharrir, 2010. – 112 b.
2. Tursunov T. *XX asr o'zbek teatri tarixi*. – Toshkent: Art Press, 2010. – 414 b.
3. Лосев А. *Логика символа. Философия, Мифология, Культура*. – Москва: Мысль, 1991. – 258 с.
4. Лотман Ю. *Семиосфера*. – Санкт-Петербург: Искусство-СПб, 2001. – 704 с.

5. Mavrulov A., Mavrulova M. *Madaniyat nazariyasi*. – Toshkent: Donishmand ziyosi, 2023. – 352 b.
6. Muftizade G. *Interpretation of world dramatic art in uzbek theatre* // *Theoretical & Applied Science*. – 2020. – №(11). – P. 555–559.
7. Mufti-zade G. *The Peculiarities of Symbols and Symbolism in Theatrical Art* // *Journal of intellectual prperty and human rights*. – 2024. – № 3(11). – P. 202–205.